

Om
 en Slegt
 af
 saadanne mangeskallede Conchylier,
 som hos Linne' hede
C h i t o n s,

og ere forsynede med synlige Lemmer og Leed.

af
 J. H. Chemnitz.

Det er mig altid en besynderlig Ære og Glæde, naar jeg kan tale i dette lærde Selskab, og forelægge det mine Tanker om nogle endnu kun lidet gienemsøgte Gienstande af Naturhistorien: men den nærværende høitidelige Tidsme, i hvilken vor talrige Forsamling seer sig bæret med den Durchlaughtigste regierende Hertugs til Würtemberg, denne Konstners og Videnskabers store Kienders og Elfers, Nærværelse, holder jeg for en af de lykkeligste og forneligste Tider af mit Liv.

Nogle Jagttagelser, som jeg paa nogen Tid har havt Leilighed at giøre og at samle over en temmelig ubekendt, og endnu alt for lidet undersøgt Slegt

af mangeskallede Conchylier, tænker jeg i Dag at forelægge dette høiansfeelige Selskab til Bedømmelse. Der gives efter det Linneiske Natursystem ikkun tre Slegter af mangeskallede Conchylier. De, som tilligemed deres Skalhuse ere forsynede med synlige Leed, og have en testam articulata ex pluribus valvulis compositam, hede mangleleedede, eller leedrige Conchylier, og af Linne' kaldes de Chitons. Ordet *χιτων* betyder hos Grækerne snart saadan en Art af Møl, Skaalorme og Skrullerolde, hvis Rng synes indkøvet og afdeelt ved alle slags Ringe, snart saadant et Slags af en lorica, af en Pantser, som bestaaer af særskilte Afdeeling. De mangleleedede Conchylier, hvis Skalhuse er sammensat af mange Ringe, Skiolde og synlige Leed, have nu den største Lighed og Overeensstemmelse med hine Møl, Skaalorme og Skrullerolde, og med hine Pantser, som hos Grækerne hede Chitons. Derfor har da ogsaa Linne' givet disse besynderlige mangeskallede Conchylier det Navn Chitons.

De ældste Skribentere, vi have at opvise i Naturhistorien, Aristoteles, Teophrastus, Plinius, Plutarchus, Chrysippus, Athenæus, Helianus, og andre, tale i deres Skrifter ikke eet eneste Ord om denne ellers saa mærkværdige Dyrslægt. De have unægtelig slet ikke kiendt den. I Forsteningernes hele vidtløftige Rige savner man ligeledes Chitons. Intet Naturalie-Cabinet vil kunne rose sig af, at besidde forstenede Chitons, ja ikke engang af disse Creaturers enkelte Lemmer, Leed, Skiolde og Skaller, har man hidindtil kunnet forevise forstenede Stykker.

I de fleste af de nyere og nyeste conchyliologiske Skrifter hersker en dyb sørgelig Tausked, saasnart man vil vide og undersøge noget nærmere og omstændeligere om Chitons. Endog i de berømteste Conchyliæ-Cabinetter ere Chitons de største Sieldenheder. Ja endog i den heistsalige Enkedronnings af Sverrig Kongelige Cabinet fandtes der ikkun een eneste Chiton til den Tid, da Linne's Mesterhaand beskrev det, og i det Keiserlige Conchyliæ-Cabinet i Wien ligge efter den Tuder, som den berømte Hr. Hofraad v. Born har udgivet de Testaceis Musei Cæsarei Vind., ikkun to Arter af Chitons, hvoraf desuden den sidste ikkun beskrives som halv tredie Linie lang. I 40 Aar har allerede Conchyliologien været mit Yndlingsstudium, som har skaffet mig mange af de fornøieligste Timer i mit Liv, og som oftest henrevet og henrykket mig ind-

til den ærbødige Beundring af min guddommelige Skaber, hvis usynlige Væsen ogsaa er synligt i Conchylierne. Men Haabet om, at besidde mange Arter af Chitons i min Samling, havde jeg allerede næsten opgivet, da jeg ved Enden af forrige Aar usformodentlig oplevede den store conchyliologiske Lykke, af en Ben paa St. Croix i Vestindien ganske overordentlig at glædes ved en Foræring af en heel Kiste fuld af Chitons, hvori der fandtes over halvsyvende hundrede Stykker. Min Nidom vilde have været ulige større og misundelseværdigere, dersom min Ben ved sin saa velkomne Foræring havde betænkt mig med flere forskellige Arter af Chitons. Men hans Neger-Slaver havde uden alt Bals og Orden, opsamlet gode og slette, friske og fordervede, saadanne, hvis Farve var bevaret eller falmet; hvorfor jeg ikkun kunde bruge den 10 Deel af denne store Hob til min Samling, og med megen Møie udsege 5 forskellige Arter. Men jeg har for lange siden gjort bedre Afstale med min Correspondent i Vestindien, og skiet saa god Anstalt, at jeg i forestaaende Sommer kan vente en riig Betsignelse af saadanne Conchylier, som have synlige Leed, og hede Chitons. Da haaber jeg, at kunne melde noget grundigere og mere bestemt, over mange mig hidtil endnu dænkse og tvivlsomme Egenskaber hos denne Dyrslægt. Imidlertid beder jeg, at mine nærværende foreløbende Anmærkninger, som jeg fremlægger om denne Dyrslægt, maae optages med Godhed, Medlædelse og Estergivenhed, og denne skaanende Naade og Estergivenhed ubeder jeg mig især af den Durchlauchtigste Hertug, som jeg i Dag har den Lykke at ære som en Tilhører ved denne Forelæsning.

Mange Naturforskere kunne ikke blive enige om den Plads, man i Natursystemet maatte anvise Chitons. Den ellers høit berømte Aldanson gier sig i sin Histoire naturelle du Senegal ingen Betænkning om, at stille disse mangeskallede Conchylier ind imellem de een-skallede Patelleres Slegt. Andre, saasom Mendes da Costa, ville overtale os til at troe, at man maatte henstille dem ikke saa meget mellem Testacea, som snarere mellem animalia crustacea. Men da communis doctor naturæ curiosorum, den store Linne', hvis uforglemmelige Navn jeg aldrig skal nævne uden Beundring og Ærefrygt, holder det for det sikreste og bedste, at sioe Chitons til Testacea, og at erklære dem for den første Slegt af animalia testacea; saa vilde det være uforsvarligt, et Dieblif længer at giøre dem Rangen og Pladsen mellem Skaldyrene stridig.

Hos Engellænderne har først den bekiendte Petiver i sin gazophylacio naturæ & artis brugt og indført det Navn Oscabrion om denne Dyrart, fordi han formodentlig havde hørt noget om det Insect, som hos Islænderne hedder Oskabiorn, vel ogsaa kiendt det, og i dets Structur mærket nægen Lighed med vore Chitons.

De franske Conchyliologer have almindelig adopteret dette Navn for alle Chitons, og kaldet dem alle tilsammen Oscabrions, vel ogsaa Oskabiorns. Da de nu hos vor Jacobæus, hos Wormius, og især i hans Udtog af den ærlige Islænder Hannas Thorleivius's Skrifter have truffet mange Efterretninger om Oskabiorn, saa ere de faldne til den latterlige Indbildning, at den Islandske Kæfer Oskabiorn (*Oniscus psora* Linnei) og deres steenskallede Oscabrion var eet og det samme Creatur. De Efterretninger, som hine foromtalte Mænd give os om Oskabiorn, eller Önskebiörn, at den sætter sig fast paa Balsikke, at den har mange Dine og flere Fædder, have de derfor hentydet paa deres Oscabrion eller Chiton, og derved anrettet saadan en Forvirring hos deres Landsmænd i denne Dyrslægts Naturhistorie, at man virkelig heilig behøver Ariadnes Ledetraad, for igien at finde ud af disse labyrinthiske Irgange. Det vilde være mig let, omstændeligere at bevise alt det forhensagte af D'Argenvilles Conchyliologie, som og af hans Zoomorphose des Coquillages, af Bomares Dictionaire raisonné universel, og af Favart d'Herbigny Dictionaire d'histoire naturelle &c., dersom jeg ikke maatte frygte for, derved at trætte Selskabets Taalmodighed.

De franske Conchyliologer synes ikke at kiende andre Arter af Pateller med synlige Leed, eller af Chitons, end saadanne som have 8 Skiolde, Skaller og Leed. De paa staae eenstemmig i deres Skrifter: Le caractere generique & distinctif de ce coquillage est d'être composé de huit écailles. Enhver Chiton kaldes derfor hos dem *Lepas multivalve a huit côtes*. Men da mange bestaae af 7 Leed, og der hos andre endog kun findes sex Skiolde, saa tør man ikke længere angive det som et væsentligt Forskielstegn paa Chitons, at de altid skulde have 8 Leed og Skiolde.

De ere for Resten *Conchæ multivalves parasiticæ*, der overalt, hvor der er Plads, og de kunne komme til, sætte sig fast paa Stene, Klipper, Conchylier, Sælegermer, Coralvefter. De have ingen synlige Følehorn;

Horn; men af deres Mundaabning udgaar et lidet Rør, om hvilket D'Argenville melder følgende i hans Zoomorphose des Coquillages: Sa tête est percée d'un trou ovale, par lequel sort un tube. Il fait agir cette espèce de tube comme par respiration, & il paroît & disparoît presque au même tems. Ce mouvement pectoral a été observé à la loupe plus d'une demi heure.

Min Correspondent paa St. Croix, som først har sendt mig nogle Arter af denne Dyrsligt fra Vestindien, har ledsaget sine Breve og Forøringer med nogle lærerige Anmærkninger, som fortjene at blive mere bekendte.

„ De faa Chitons, skriver han, som jeg denne Gang sender, har jeg med Fare og Besværighed samlet paa en Klippe, der gaaer temmelig langt ud i Søen, i det Havets Bølger nogle Gange ved stærk Brænding have slaaet over mig, og gjort mig vaad fra Hoved til Fod, endskjønt jeg har staaet paa saadant et Sted af denne Klippe, som var nogle Favne over Vandets Overflade. Mange Chitons sidde næsten aldrig under Vandet, men over Vandet, dog paa saadanne Steder, hvor de altid kunne naaes af Floden, eller ved Brændingen overstankes af Bølgerne. Søevandet maae altsaa være uundværligt til deres Næring og Vedligeholdelse. Den Klippe, af hvilken jeg har taget disse Chitons, indeholder Kobber. Formodentlig kommer den grønne Farve paa deres Skal tildeels ogsaa deraf. Mange af vore Regere pleie ellers meget gierne at spise Chitons, (thi de ere spiselige og ligesaa velsmagende som Kjødet af hiin Musling, der hos Linne' hedder *Mytilus edulis*) ja endog mange af de Blanke finde Smag deri. Men for disse grønne Chitons, som sidde fast paa foromtalte Kobberholdige Klippe, har enhver Affky, fordi ingen kan spise dem uden den største Fare for sin Sundhed og sit Liv. Endog Nidelsen af nogle Fiske og Kræbs, som ere fangne i Nærheden af denne Klippe, har ofte forarsaget mange Mennecker en næsten dødelig Brækning.

„ Chitons sidde i Mængde hos hinanden paa Klipper og Stene. Vil man faae fat paa dem, saa maae det skee ved en Hændelse. Man maae liste sig paa dem, og støde dem løs fra deres Sted, førend de formode det. Thi neppe mærke de nogen Fare og Eftersættelse, førend de vide, ved Hielp af deres klæbrige Safter, ved de mange Fryndser og Lappe paa deres Kød,

„ og fornemmelig ved deres forunderlige kiedrige lederagtige Krands og Skæl
 „ fulde Skalkant, at suge sig saa fast, at al Umage og Kunst, for at bringe
 „ dem fuldstændige og ubeskadigede af deres Plads, almindelig er forgieves.
 „ De lade sig før bryde i smaae Stykker, og alle deres Leed og Lemmer slide
 „ fra hinanden, førend de ved voldsomme Angreb skulde godvillig give efter
 „ og slippe.“

Naar man har løsnet Chitons fra deres Plads, og ført dem fra Nærheden af deres kiereste Element, Søevandet, saa kunne de vel endnu nogen Tid leve, bevæge sig og krybe omkring. Men da beholde deielden deres udstrakte Stilling og Dannelsse, men faae convulsiviske Trækninger, de krumme sig ængstelig, de trække alle deres Leed sammen, og ofte saa tæt sammen, at deres Form næsten ligner en Kugle.

De kiedagtige Dele af den indtørrede Beboer i disse leedfulde Skaldyr har jeg ofte udblødt i varmt Vand, løsnet dem fra deres Skaller, og paa det næieste undersøgt dem med et Forstørrelsesglas. Men jeg kan ikke rose mig af, at have fundet videre af deres Lemmer, end allene Mundaabningen og tubulum respiratorium i Munden, fremdeles deres Gathor, og endelig mange Røppe og Fryndser, hvormed deres Legem er omgivet og besat. Alle mine Efterforskninger, for maaskee at opdage en Forforskjellighed af Kien hos dem, have været forgieves. Nogle Skaller ere vel ved een og samme Art fladere og fligere, andre derimod mere rundagtige og opheiede; nogle ere tungere og mere tykfskallede, men andre lettere og mere tyndfskallede; men denne Forskiel kan ogsaa udledes af deres høiere eller ringere Alder, af den fletteere eller bedre og sundere Næring, de have havt, og af andre meget tilfældige Årsager, uden at deraf nogen Forforskjellighed i Kien med Sikkerhed kunde sluttet. Maaden, hvorledes de parre sig og forplante deres Slegt, er mig ganske ubekendt. Nogle Chitons har jeg vel truffet siddende fast paa andre; men om dette er skeet af en Parredrivt, eller kommer alene af den Bane, overalt at sætte sig fast, veed jeg ikke med Visshed at bestemme.

Hvori deres Nærings- og Underholdningsmidler egentlig kunne bestaae, om denne Dyrart lever af de Søeplanter og Moosarter, som vore paa Klipper og Stene, eller af smaae Søorme og Insecter, har jeg heller ikke kunnet erfare.

Hvordan saadan en med synlige Veed begavet Conchylie, som er saa beundringsværdig i sit hele Anlag og Bygningsmaade, og aflægger et talende Vidue om dens guddommelige Skabers wiisdomsfulde uendelige Opfindelseskraft — kan vore, vore i alle dens Veed, Skolde, Skiel og øvrige Dele tillige; og hvordan den ved Beboercens tiltagende Alder og Sterrelse ligeledes kan til Beboercens Bequemmelighed udvide og forstørre sit hele steenskallede Huus; dette hører, ligesom alle steenskallede Conchyliers hele Væst, til de ubegribeligste Naturhemmeligheder, som hidindtil ingen menneskelig Forstand har været i Stand til, fuldkommen at udvikle og udgrunde.

Skaberens egentlige Hensigter, hvorfor han har frembragt denne Dyr-slegt, hvad for særskilte Niemeder han derved har havt, om han maaskee ogsaa herved har villet forsøge Næringsmidlernes Mangfoldighed for Mennesker og Dyr, eller som er sandsynligere, har villet opnaae andre ulige høiere og ædlere Hensigter, ved at foranstalte deres forunderlige Bosig, veed man ligesaa lidet at giette. Jeg finder mig nødt til, under en levende Overbeviisning om min Uvidenhed og om mine høist indskrænkede Kundskaber, ogsaa herved at bekiende med Syrach's Ord Cap. 43, 36. Vi see det mindste af hans Gierninger, vi giette almindelig kun de mindste og ringeste af hans Hensigter, de langt større og de største ere skjulte for os. — Hvor mange Opklærelser have vi ikke at haabe af det Tilkommende, naar Stykkeverket, ogsaa i Kundskaben, skal ophøre, og det fuldkomne skal komme? naar vi ikke mere skulle see mange Ting ligesom igiennem et mørkt Glas, men see og igiennemskue for Ansigtet.

Linne' maae formodentlig ved de første Udgaver af sit Natursystem endnu ikke have kiendt denne forunderlige Slegt af mangeskallede Pateller med synlige Veed, da han ikke taler om samme. Men i den 10de Udgave af hans Natursystem finder man allerede 4 Arter af Chitons, og i den 12te Udgave staae 9 Arter. Flere maae der indtil Enden af hans Liv ikke være forekomne ham, ellers vilde han upaatvivselig have anført dem i sin Mantilla, som indeholder i sig ikke allene Supplementerne til Plante-, men ogsaa til Dyrriget. I det 4de Bind af Pennants Zool. Britannica p. 60. 61. beskrives endnu 3 Arter af Chitons, som ere ganske forskiellige fra de Linneiske, og boe paa Stene og Klipper ved den Engelske Kyst. Disse Engelske Arter søger man forgieves i de herværende Conchylieriesamlinger. Ogsaa af de 9 Linneiske Arter

Kiende vi her ifkun 4 Arter. Men derimod besidde vi mange andre, som hverken Linne' eller Pennant have kiendt. I den Kongl. Hr. Konstforvalter Spenglers store og rige Conchyliesamling ligge 13 Arter af Chitons, og deris blant nogle af saa fortrinlig en Størrelse, at man kunde kalde dem Kæmper i denne Slegt. Jeg eier 10 Arter, og deriblant nogle fra det gode Haabs Forbjerg, andre fra det Magellanske Stræde, som ere samlede ved de Cookiske Særeeiser, atter andre fra det røde Hav, som og fra de Vestindiske Øer, hernæst fra Grønland, Island, Norge og Færøe. Jeg vover at overlevere disse in natura til nøiere Betragtning.

